

трансценденції, а наделенні життя святостю. Духовне – це стан і відношення, де визнання стає внутрішньою потребою, і досягає своєї чистоти в всепрощенні. В духовності слова набувають магічного значення, а значення цих слів складається в визнанні абсолютності блага, яким є тепер стан переживання, а не яке-небудь матеріальне. В духовності тиша отримує нове значення, оскільки є місцем благоговіння перед життям, станом, дослідження якого ми знаходимо в працях В. Гумбольдта, Н. Рериха і др. [3; 6].

Жінка ближче до життя. Тому в дискусії жінки ми знаходимо буйство і покірність, тоді перед нами земна жінка, яка служить життю. Якщо буйство для чоловіка – це можливість проявити свою силу, то для жінки – це можливість проявити свою покірність. Ітак, через покірність вона може проявити свою буйність, тим самим провокуючи виникнення радості і взаємного визнання. Знання життя – це не упорядкування природи, а досягнення самого порядку природи і безсумнівне підкорення їй. Вищою формою визнання виступає віра, яка не шукає причин і наслідків, а тільки безсумнівного підкорення. Посередством віри можна прийти до святості, але цей шлях завжди містить в собі небезпеку, оскільки віра передбачає безумовне поклоніння. Поклоніння в віру має бути пов'язано з святостю, яка присутня при поклонінні життю. Віра ставить під сумнів буйство і усуває його як неможливе. Воно поступає місце мудрості як стійкості в любові. В віру визнання набуває священний характер і трансформується в таїнство. Віра захищає визнання від посягательства з боку посередством возвищення, яке має присутувати в відносинах до іншому в своїй початковій формі. Слова

переставляють грати значення. Обыденний розмова стає єдиним можливим. Необхідність в навчаннях відпадає. Судження і обговорення, які ми спостерігали в сплетні, стає непотрібним. Изумлення стає основним переживанням. Наступає повнота взаємного визнання, вираження взаємної підтримки. Буйство заспокоюється, оскільки стає не до місця, так як відсутня причина необхідності самовозвищення. Посередством благоговіння жінка отримує свою справжню висоту. Наступає гармонія відносин. Це і є дискурс щастя, в якому народжується сім'я.

Література:

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. Рабле и Гоголь (Искусство слова и народная смеховая культура). – М.: Русские словари; Языки славянских культур, 2010. – 752 с.
2. Деррида Ж. О грамматологии: Пер. с фр. и вст. ст. Н. Автономовой.– М.: «Ad Marginem», 2000. – 511 с.
3. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. Пер. с нем. яз. сост., общ. ред. и вступ. статьи А. В. Гулыги, Г. В. Рамишвили. М.: Прогресс, 1985. – 451 с.
4. Кристева Ю. Самі собі чужі: Пер. з фр. З. Борисюк. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 262 с.
5. Лакан Ж. Стадия зеркала и другие тексты. – М.: Paris: EOLIA, 1992. – 680 с.
6. Рерих Н. К. Душа народов. – М.: Международный Центр Рерихов, 1995. – 104 с.
7. Сартр Ж.-П. Первичное отношение к другому: любовь, язык, мазохизм: Пер. В. Библихина // Проблема человека в западной философии: Сб. перев. с англ., нем., фр. / Составл. и послесл. П. С. Гуревича: Общ. ред. Ю. Н. Попова. – М.: Прогресс, 1988. – С.207-228.
8. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме: Пер. В. Библихина // Проблема человека в западной философии: Сб. перев. с англ., нем., фр./Составл. и послесл. П. С. Гуревича: Общ. ред. Ю. Н. Попова. – М.: Прогресс, 1988. – С.314-356.

Тетяна Воропаєва

Гендерний вимір політичної культури української молоді

Проаналізовано гендерний вимір політичної культури української молоді.

The development of gender aspect of political culture of young Ukrainians is analyzed.

Відомо, що до початку 1990-х років гендерна проблематика ні в українській, ні в

російській науці практично не розглядалась. Проте в останні 15 – 18 років гендерна проблематика набула значного поширення в сучасній соціогуманітаристиці. З'явилося досить багато досліджень, присвячених аналізу феноменів гендерної культури суспільства, гендерної ідентичності, гендерної

соціалізації, жіночого політичного лідерства, історії жіночого руху тощо [3; 4; 7; 8]. Проте ґендерний вимір політичної культури української молоді ще не досліджувався. Оскільки політична культура громадян нових незалежних держав перебуває у стані кардинальних трансформацій після розпаду СРСР, то надзвичайно актуальними є дослідження ґендерного виміру цих процесів. Адже у сфері політичної культури не тільки дуже активно взаємодіють маскулінні і фемінні стереотипи, але й перетинаються життєві світи чоловіка і жінки.

Проблема формування політичної культури молоді посідає важливе місце в сучасному соціогуманітарному дискурсі. Це пов'язано з соціально-економічними, соціокультурними та політико-правовими перетвореннями, які відбуваються нині в українському суспільстві. Ця проблема є одночасно і популярною, і дискусійною, їй присвячують свої розвідки як відомі науковці, так і молоді дослідники. Окремі аспекти даної проблеми вже розглядалися в окремих наукових працях, хоча цілісної концепції становлення і розвитку політичної культури молоді, а також ґендерних аспектів цих процесів ще не було запропоновано. Після здобуття Україною державної незалежності постало питання комплексного осмислення процесу становлення політичної культури молоді, чинників її формування та специфіки розвитку. Отже, актуальність обраної теми не викликає сумнівів, тому поглиблення досліджень в цьому напрямку, поява нових праць, присвячених комплексному розгляду цієї проблематики є нагально необхідними.

Відомо, що поняття «політична культура» увів у науковий обіг німецький філософ Й. Гердер. Пізніше цей феномен стає предметом дослідження багатьох вчених (В. Гер'є, В. Івановського, Е. Джеймса та ін.). Базові засади наукового вивчення політичної культури були розроблені Г. Алмондом, С. Вербою, Л. Паєм, Р. Фейгеном, Р. Такером та іншими дослідниками. Окремі аспекти цієї проблеми досліджувались в контексті національного питання (М. Костомаров, М. Драгоманов, В. Антонович, М. Грушевський та ін.); у зв'язку з розробкою концепцій української державності (В. Кучабський, В. Липинський, С. Наріжний, С. Рудницький, В. Старосольський, С. Томашівський та ін.). Представник українського консерватизму В. Липинський у своїй праці «Листи до братів-хліборобів» підкреслював, що сутність політичної культури полягає в поєднанні, у рівновазі між політичною творчістю й політичною наукою, що забезпечує високу

«політичну вмілість» провідної верстви нації та всього народу. При цьому автор наголошував, що уміння використовувати для політичної творчості дані науки лежить в основі політичної культури.

Українські дослідники радянського періоду (Т. Бутківська, І. Кучерак, Є. Баталов, Н. Кейзеров, В. Ребало, Ф. Бурлацький, А. Галкін та ін.) у процесі вивчення політичної культури значну увагу приділяли демократизації політичної системи тодішнього суспільства. Після періоду «відлиги» почали з'являтися дослідження, які можна вважати першими спробами ґендерних розвідок (в них йшлося про стан радянської жінки, її залучення до суспільно-політичних процесів, про роботу партії та уряду щодо вирішення окремих ґендерних проблем тощо). У цих працях містилась важлива інформація щодо реального стану радянської жінки (див. роботи Т. Курченко, Т. Циплакової, В. Галаган, Т. Шарової та ін.).

Після здобуття Україною незалежності до проблем політичної культури зверталися відомі українські політологи, історики, юристи і філософи (В. Бебик, В. Васютинський, М. Головатий, Є. Головаха, С. Говоруха, В. Кампо, М. Корнев, О. Корнієвський, О. Листопад, М. Михальченко, В. Москаленко, Л. Нагорна, Л. Новохатько, М. Слюсаревський та ін.). Одну з перших спроб вивчити політичну культуру незалежної України здійснив Б. Яремченко в роботі «Формування політичної культури українського народу в нових історичних умовах» (1995). Праця Л.Нагорної «Політична культура українського народу: історична перспектива і сучасні реалії» (1998) являє собою комплексне дослідження політичної культури українського народу в історичному і соціокультурному аспектах, здійснене у руслі загальноцивілізаційного підходу.

Зв'язок між політичними процесами і ґендерними питаннями простежується у праці Л.Смоляр «Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст. Сторінки історії» (1998). Ґендерні аспекти політики і державного управління досліджує Т. Мельник («Ґендерна політика в Україні», 1999), Є. Дзекунова («Ґендерні аспекти в державному управлінні», 2000), Г.Кармадонова («Жінки в українській дипломатії», 2000). Питання участі (представництва) жінок в роботі управлінських органів, установах дипломатичної сфери, в органах державної влади розглядалися у працях І. Андронової, В. Борисенко, О. Власової, Т. Власової, І. Головної, І. Грабовської, Н. Лавриненко,

О. Лебединської, К. Михайлової, С. Павличко та ін.

І. Андронova справедливо зазначає, що соціокультурні стереотипи сприйняття жінки в соціальному контексті, набір соціальних ролей, відведених їй чоловіками, в українській ментальності традиціоналістського типу в цілому ґрунтувалися на акцентуації її репродуктивної функції, тобто можуть бути охарактеризовані як такі, що редуковані до біологічного начала. Жінці традиційно відводилися заняття, пов'язані з народженням і вихованням дітей та обслуговуванням чоловіка: насамперед забезпечення його первинних (фізіологічних потреб): харчування, сексуальної потреби, забезпечення побутового комфорту. У такому сенсі сприйняття політичної ролі жінки в цілому мало бути запереченим. Недаремно влучним визначення цього стереотипу є висловлювання, яке донедавна було досить поширеним: «У політики – не жіноче обличчя». Разом із тим порівняно з російськими ґендерними стереотипами українські виглядають як значно більш толерантні до жінки та її соціальної ролі. Про це, як зазначає авторка, свідчить відсутність в українській ґендерній культурі таких зневажливих оцінок на адресу жінки, що притаманні російській, як-от: «Курица – не птица, баба – не человек», «У нас не в Польше – муж жены больше», «Волос долог, да ум короток» та ін. Знаковим у цьому відношенні є відсутність в українців навіть аналогів такої історичної пам'ятки як «Домострой» [1, 5–7]. І. Андронova підкреслює, що історичні витоки ґендерного виміру політичної культури українців можуть бути охарактеризовані як такі, що поєднують загальні риси в цілому маскулінних стереотипів, які заперечують право жінки на домінування в соціальному контексті, із значно більш толерантним (у порівнянні з російським) ставленням до неї та визнанням її соціальної значущості.

Для української політичної культури властиве шанобливе ставлення до суспільно-політичної та громадської активності жінок, можна згадати у цьому контексті княгиню Ольгу, Анну – королеву Франції, Роксолану, Лесю Українку, Софію Русову, Христину Алчевську, Марію Заньковецьку та багатьох інших жінок України. У добу СРСР діяла установка на забезпечення представництва жінок у владних структурах, зокрема, у Верховній Раді УРСР упродовж 70-80-х років жінки складали третину представників, а представництво жінок у Верховній Раді СРСР упродовж 80-х років сягало 31%. Проте в головному керуючому органі (Політбюро ЦК

КПРС) жінок не було взагалі, а єдиним міністром жіночої статі була К. Фурцева. У Верховній Раді УРСР (яка поступово трансформувалася у Верховну Раду України) працювало багато жінок, найвідомішою з них була В. Шевченко. Те, що за часів правління М. Горбачова кількість депутатських посад, які займали жінки, скоротилась до 16%. І. Андронova пояснює стійкістю антифемінінних архетипів у політичній свідомості населення: разом із лібералізацією і демократизацією внутрішньополітичного життя країни часів М. Горбачова і відповідно зменшенням впливу і втручання компартії в політичні процеси, тобто з падінням контролю за жіночим квотуванням, гору взяло традиційне ставлення до жінки як до особи, якій не має місця в політиці [1, 4–6]. На думку авторки, це свідчить про те, що чоловіки не поспішали поступатися своєю монополією на вищих ланках соціальної драбини, на зосереджену в їхніх руках владу. Отже, поряд із комуністичною ідеологією в СРСР панували ґендерні стереотипи часів Домострою. Здійснивши аналіз історичних витоків ґендерних стереотипів української політичної культури, авторка доходить висновку, що Україна увійшла в незалежність із політичною культурою, в якій стрімко зростають антифемініні настрої за рахунок актуалізації маскуліноцентрованих архетипів, що спричиняють підсилення стереотипів сприйняття жінки і політики як несумісного сполучення [1, 4–7].

1991 р. було започатковано формування пострадянських типів політичної культури. В українській політичній культурі цього часу поєднувались маскулінні ґендерні стереотипи, які сформувалися ще в добу традиційного суспільства, зі стереотипами, сформованими соціалістичним минулим (із його пролетарськими та класовими ідеологемами і запереченням ґендерного аспекту політики за рахунок розчинення жіночого питання в питанні класовому). Ця особливість відобразилась, наприклад, у низькому представництві жінок у політичній діяльності та політичних інститутах. Після 1991 р. чітко простежуються основні тенденції змін ґендерних характеристик української політичної культури.

В 1991 – 1994 рр. українська політична культура ще зберігає деякі ознаки соціалістичного минулого (установка на забезпечення представництва жінок у владних структурах поступово нівелюється, реанімуються маскулінні стереотипи щодо сприйняття суспільно-політичної ролі жінки, притаманні традиційному суспільству). У процесі виборів 1994 р. до Верховної Ради

України спостерігається загальна тенденція скорочення жінок, які включені в суспільно-політичну діяльність (усього було обрано 17 жінок, що складало 4,2 % від загальної кількості депутатів; серед голів парламентських комітетів не було жодної жінки). Найпомітнішими політичними діячками того часу були Л.Скорик і Н.Вітренко. На пост Президента України 1994 р. жінки не балотувались.

Прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. підняло на новий рівень юридичне забезпечення прав жінки, у тому числі й на політичну діяльність (принцип ґендерної рівності гарантується положеннями Конституції України: ст. 3, ст. 15, ст. 21, ст. 23, ст. 24, ст. 36). У виборах до Верховної Ради України 1998 р. взяло участь 30 політичних партій та блоків (загалом до парламенту було обрано 35 жінок, що складало 7,5 % від загальної кількості народних депутатів; серед голів комітетів Верховної Ради нараховувалось усього 6 жінок). В цей час тільки Всеукраїнська партія жіночих ініціатив позиціонувала себе за ґендерним принципом. Те, що ця партія не пройшла до Верховної Ради, І. Андронova пояснює неготовністю українського суспільства до сприйняття жінки як політика, збереженням маскулінних стереотипів сприйняття політичної діяльності як виключно чоловічої справи. Аналіз авторкою передвиборчих програм політичних партій та блоків того часу засвідчив, що ґендерна проблематика в них в переважній більшості була відсутня, а якщо і розглядалися подібні питання, то вони відображали традиційні погляди на жінку як на таку, що самостійно здійснити захист власних прав та інтересів нездатна, бо в програмах традиційно йшлося про захист материнства і дитинства, тобто жінка поставала як пасивний об'єкт політики.

У цей період владна вертикаль продовжує залишатися ґендерно несиметричною з безумовним домінуванням чоловіків, але відбуваються й певні зміни: в Кабінеті Міністрів України працюють міністр юстиції С.Станік (1997–1999 рр.) і віцепрем'єр-міністр Ю. Тимошенко (1999–2001 рр.). Активну участь в роботі Верховної Ради України беруть Н. Вітренко, Ю. Тимошенко, Н. Карпачова, О. Кужель. 1999 р. Н. Вітренко балотується на посаду Президента України. Суспільство поступово визнає право жінок на політичну діяльність і на представництво у вищих владних інституціях, хоча ґендерні стереотипи є доволі стійкими і не можуть змінюватися так швидко. Отже, прихід жінок у вищі ланки політичної системи відбувається «не завдяки, а всупереч» (усупереч

посттоталітарним уявленням, усупереч усталеним ґендерним стереотипам тощо).

У виборах до Верховної Ради України 2002 р. брали участь 33 політичні партії та блоки, серед яких були партія «Жінки за майбутнє України», Всеукраїнське об'єднання «Новий світ» (50 % жінок), блок Наталії Вітренко (34 % жінок). Але ці партії і блоки до парламенту не пройшли. Представництво жінок у Верховній Раді України скоротилося до 5,1 %, жодна жінка не була представлена в Кабінеті Міністрів України. І. Андронova зазначає, що в цей період відбуваються зміни ґендерних стереотипів в політичній культурі України, які можуть бути охарактеризовані як амбівалентні, оскільки поєднують у собі заперечення «чистої» жіночої політики і «чистих» жінок-в-політиці (свідченням чого є неспроможність подолати бар'єр для входження до складу Верховної Ради суто жіночої партії «Жінки за майбутнє») із позитивним сприйняттям політика-жінки (стрімке зростання популярності Ю. Тимошенко саме як політичного діяча, а не як жінки в політиці). Авторка вважає, що такий процес став наслідком зміни ґендерних стереотипів, інтеріоризованих самою жінкою: якщо жінка не акцентувала себе як носія ґендерних ознак, а презентувала себе в загальному соціальному контексті – суспільна свідомість сприймала її дистанційовано від статевих ознак: її жіноцтво «забували». Там, де жінки підкреслювали свою стать, на них очікував неминучий програв.

В 2004-2009 рр. відбувається інтенсивний процес подальшого розвитку громадянського суспільства в Україні, яке суттєво впливає на еволюцію політичної культури у її ґендерному аспекті від стереотипів, притаманних традиційному й пострадянському суспільству (з їх маскулініними й антифемінініними поглядами на жінку як суб'єкта політичної діяльності) у бік визнання здатності і права жінок на суспільно-політичну діяльність (тобто у бік політичного партнерства та паритетної демократії). Українське суспільство поступово визнає за жінкою право на політичну діяльність і на представництво в політичних інститутах, адже на виборах Президента України 2010 р. Ю. Тимошенко набрала майже половину голосів виборців (чого не могло статися в Росії, як зазначають російські політологи, адже ставлення до жінки-політика в Росії та Україні відрізняються кардинально). У період загострення економічної кризи 2008-2010 рр. і помітним переглядом стратегічних напрямків розвитку українського політичного життя після президентських виборів 2010 р. на перший план виходять економічні й

політичні питання, відсуваючи питання ґендерної рівності на другий план.

Для емпіричного вивчення ґендерного виміру політичної культури української молоді нами було використано комплексний підхід, який передбачає поєднання типологічного та системно-структурного аналізу психологічних особливостей прояву основних типів політичної культури молоді (демократичного й авторитарного). Ми розуміємо політичну культуру як єдність політичної свідомості та поведінки, а також як системно оформлену цілісність когнітивного, емоційно-почуттєвого, конативного та ціннісно-смислового компонентів, які забезпечують процеси саморегуляції, самоорганізації та самовизначення суб'єкта в суспільно-політичній сфері. Нами було обстежено 500

осіб (52% жінок і 48% чоловіків) віком від 18 до 30 років. У дослідженні були використані: методика М. Рокіча «Ціннісні орієнтації»; опитувальник Дж. Роттера «Локус контролю»; методика «Двадцять тверджень» (Тест М. Куна - Т. Макпертленда «Хто Я?») на актуальний рівень самокатегоризації; методика незакінчених речень В.Ольшанського на суб'єктивну соціальну категоризацію; адаптований варіант методики Дж. Роттера, спеціально розроблені анкети та інші методи.

Проведене дослідження дозволило виявити розподіл осіб жіночої і чоловічої статі у межах основних типів політичної культури (авторитарного та демократичного). Ці дані представлені в Таблиці № 1:

Таблиця 1

Авторитарна політична культура		Демократична політична культура	
Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки
67%	33%	42%	58%

Шкала локусу контролю (адапована К. Муздибаєвим [10]) дозволяє визначити екстернальність чи інтернальність особи. Методика визначення індивідуальної міри розвитку рефлексивності А. Карпова [6] дозволяє виявити рівень розвитку (вищий, середній і низький) рефлексивності респондентів. Шкала самоповаги М. Розенберга (адапована К. Муздибаєвим [11]) дозволяє визначити позитивне чи негативне ставлення до себе. Відомо, що категорія самоактуалізації виступає операційним аналогом особистісної зрілості, а індекс самоактуалізації особистості тісно пов'язаний із гнучкістю поведінки та рівнем самоповаги й

самоприйняття. Діагностичні заміри у представників демократичного й авторитарного типів політичної культури були здійснені за допомогою методики «Короткий індекс самоактуалізації» [12]. Методика дослідження макіавеллізму особистості «Мак-шкала» В.Знакова [5] дозволяє визначити рівень макіавеллізму (як показника «соціальної холодності» і соціальної відстороненості, а також як стратегії соціальної поведінки, яка включає маніпуляцію суб'єктом іншими людьми в його особистих цілях, які суперечать їхнім власним інтересам). Ці дані представлені в Таблиці № 2:

Таблиця 2

Особистісні параметри респондентів	Респонденти з авторитарною політичною культурою	Респонденти з демократичною політичною культурою
Локус контролю (max. – 23)	14,62 *	7,56 *
Рефлексивність (max. – 10 стенов)	3,86 *	8,21 *
Самоповага (max. – 12)	9,74	10,15
Самоактуалізація (сер. індекс)	37,25 *	43,75 *
Рівень макіавеллізму	82,37 *	70,96 *

* Відмінності значимі ($p < 0,01$).

Для уточнення домінуючих компонентів (або ідентитетів) у структурі соціальної ідентичності молоді нами була використана методика «Двадцять тверджень» (вона є широко відомою під назвою «Тест М. Куна – Т. Макпертленда «Хто Я?» [9]). Ця методика застосовується для визначення

ідентифікаційних характеристик особистості на основі самоопису (вона досить широко поширена як в Росії, так і в Україні). Досліджуваному пропонується 20 раз дати відповідь у письмовій формі на питання «Хто я є?» Відповіді аналізуються у відповідності з виробленими критеріями. Ми класифікували

відповіді досліджуваних за 20-ма показниками, які були виділені в процесі попереднього аналізу і найбільшою мірою задовольняли поставленій меті та завданням дослідження. Це були: індивідуально-особистісні та навчально-професійні якості, сімейна, національна, статево-рольова та локальна (місцева й регіональна) ідентичності, релігія, громадянство, діяльність, спілкування, соціально-професійна перспектива, суб'єктивний опис своїх фізичних даних, власність, глобальні, загальнолюдські й екзистенційні характеристики тощо. Здійснювався підрахунок кількості відповідей, що належать до кожного показника. На основі зіставленої кількості відповідей щодо кожного показника виявлялись найбільш виражені ідентифікаційні характеристики – базові, професійно-ділові та індивідуально-особистісні. Після ранжування респондентами цих ідентифікаційних характеристик виявилось, що в обох групах можна чітко виявити три типи соціальної ідентичності: 1) перший тип, умовно названий «базова ідентичність», де домінуючими виявились національна, європейська, регіональна, етнічна, метаєтнічна (слов'яни, тюрки тощо), планетарна форми соціальної ідентичності – 40% (у групі ДТПК¹) і 22 % (у групі АТПК²) респондентів; 2) другий тип, умовно названий «професійно-ділова ідентичність», де домінуючими виявились соціально-професійна, місцева, регіональна, мовна форми соціальної ідентичності – 32 % (у групі ДТПК) і 37 % (у групі АТПК); 3) третій тип, умовно названий «індивідуально-особистісна ідентичність», де домінуючими виявились особистісна, вікова, сімейна, статева, релігійна форми соціальної ідентичності – 28% (у групі ДТПК) і 41 % (у групі АТПК) респондентів (див. Таблицю № 3).

Отже, проведене дослідження дає змогу зробити висновок про те, що домінування «базових» ідентитетів у структурі соціальної ідентичності пов'язані з суспільною та громадянською мотивацією, а також із прагненням укріпити свої позиції на рівні національної, етнічної, політичної та регіональної спільнот. Домінування «професійно-ділових» ідентитетів молоді проявляється в мотивації самореалізації та прагненні до розширення свого професійного простору і професійних можливостей.

Домінування в структурі соціальної ідентичності «індивідуально-особистісних» ідентитетів проявляється в мотивації самоповаги й саморозвитку та через спрямованість на особисті, мистецькі, престижні й утилітарні цінності.

Дослідження багатьох психологів (див. праці І. Чеснокової, В. Століна, С. Панталеєва, Т. Яценко, О. Грищука та інших [2]) показують, що особливості внутрішньої динаміки самосвідомості особистості мають кардинальний вплив практично на всі аспекти людської життєдіяльності та відіграють провідну роль у таких випадках: 1) при активізації пізнавальної діяльності особи, 2) у ситуаціях подолання аномалій особистісного розвитку, 3) під час корекції перебігу когнітивних та емоційних процесів, 4) у ситуаціях гармонізації міжособистісних стосунків, 5) у разі здійснення спроб подолання кризових ситуацій тощо. Відомо, що «серцевиною» самосвідомості й однією з базових характеристик особистості є культури молоді, адже якість самостворення не тільки зумовлює наявність (чи відсутність) багатьох психологічних проблем у конкретної особистості, але й виступає «основою» для процесів перебігу, функціонування і розвитку багатьох новоутворень як пізнавальної, так і емоційно-вольової сфери. Дослідження сучасних учених показують, що самостворення (як емоційно-ціннісне ставлення до самого себе) має такі *основні виміри*: самоповагу, аутосимпатію, самоінтерес, саморозуміння, самокерування, самоприйняття, самовпевненість, очікування позитивного ставлення від інших, самозвинувачення та самозневаження, і кожна з цих підструктур має як позитивний, так і негативний полюс. Кумулятивна сукупність цих вимірів і утворює більш чи менш узагальнене емоційно-ціннісне ставлення особи до себе, що зумовлює процеси її самоактуалізації. Емпіричне дослідження політичної культури сучасної молоді передбачало також вивчення індексу самоактуалізації особистості. Адже категорія самоактуалізації виступає операційним аналогом особистісної зрілості, а індекс самоактуалізації (ICA) особистості позитивно корелює з інтернальним локусом контролю, емоційною стійкістю, соціальною активністю, наявністю смисложиттєвих орієнтацій. Негативні кореляції ICA має з тривожністю, сором'язливістю, агресивністю. Крім цього, ICA тісно пов'язаний із гнучкістю поведінки та рівнем самоповаги й самоприйняття. Високий рівень самоактуалізації особистості властивий

¹ ДТПК – демократичний тип політичної культури.

² АТПК – авторитарний тип політичної культури.

Таблиця 3

Особистісні параметри	Респонденти з авторитарною політичною культурою	Респонденти з демократичною політичною культурою
Блок базової ідентичності	22% *	40% *
Блок професійно-ділової ідентичності	37%	32%
Блок індивідуально-особистісної ідентичності	41% *	28% *

* Відмінності значимі ($p < 0,05$).

людям із високим і достатнім рівнем психічного здоров'я. Діагностичні заміри були здійснені за допомогою методики «Короткий

індекс самоактуалізації» [12]. Результати представлені в Таблиці № 4:

Таблиця 4

Індекс самоактуалізації	Типи політичної культури			
	Респонденти з авторитарною політичною культурою		Респонденти з демократичною політичною культурою	
	Електорально активні	Електорально пасивні	Електорально активні	Електорально пасивні
Середній індекс самоактуалізації	38,0 *	36,5 *	44,5 *	43,0 *

* Відмінності значимі ($p < 0,05$).

Отже, ми бачимо, що тип політичної культури впливає на активізацію самоактуалізаційних процесів (індекс самоактуалізації в осіб, які мають демократичну політичну культуру і є електорально активними, є найвищим, а отже вони є найбільш відповідальними і спрямованими на самореалізацію в межах великих соціальних груп). У зв'язку з цим можна зробити висновок, що найвищий рівень особистісної зрілості був виявлений саме у представників демократичного типу політичної культури. При цьому особи жіночої статі виявляють більшу електоральну активність.

Відомо, що цінності розподіляють на позитивні й негативні, відносні й абсолютні, суб'єктивні й об'єктивні тощо. За змістом цінності розподіляють на високі й утилітарні, матеріальні і духовні, морально-етичні, естетичні тощо. У цьому зв'язку виділяють приємне, корисне та придатне. Виділяють також *термінальні цінності* (тобто цінності-цілі, наприклад, сім'я, здоров'я, кохання, мир

у країні та у всьому світі) та *інструментальні цінності* (тобто цінності-засоби для досягнення поставлених цілей, наприклад, чесність, відповідальність, совість тощо). Духовні цінності виступають у формі ідей добра і зла, справедливості і несправедливості, прекрасного й огидного тощо.

У нашому дослідженні була застосована методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча. Досліджуваним було запропоновано проранжувати 18 термінальних цінностей щодо порядку їхньої суб'єктивної значущості. Після цього було проведено порівняння рангових місць 18-ти термінальних цінностей у представників кожного з виявлених типів політичної культури. У таблиці № 5 представлені приписані ранги, в основі яких лежать середні рангові значення 18-ти термінальних цінностей щодо кожної групи респондентів (цей підхід уперше був запропонований Н. Журавльовою).

Таблиця 5

Ціннісні орієнтації	Типи політичної культури	
	Респонденти з авторитарною політичною культурою	Респонденти з демократичною політ. культурою
Суспільне визнання	6	16
Творчість	14	12
Пізнання	12	10
Щасливе сімейне життя	3	6
Друзі	7	8
Здоров'я	1	1
Цікава робота	9	7
Кохання	2	5
Мир у світі та країні	15	2
Життєва мудрість	13	11
Активне діяльне життя	11	3
Свобода	16	4
Самостійність	5	9
Краса природи і мистецтва	18	17
Рівність	17	14
Впевненість в собі	4	15
Матеріально забезпечене життя	8	13
Задоволення	10	18

Порівняння даних, представлених у даній таблиці показує, що ціннісні особливості представників різних типів політичної культури чітко відрізняються. При цьому в ціннісній ієрархії осіб жіночої статі більш високі місця займають такі цінності, як «щасливе сімейне життя», «здоров'я», «кохання», «рівність», «пізнання», «життєва мудрість», «творчість», «краса природи і мистецтва».

Таким чином, аналіз структурних і типологічних особливостей політичної культури української молоді показав істотні відмінності між її демократичним та авторитарним типами. Представники авторитарного типу політичної культури (де переважають особи чоловічої статі) виявляють більш пасивну роль у політичному житті суспільства. Це пов'язано з тим, що вони надають перевагу сильній, авторитарній владі, якій делегують право політичних рішень. Таким чином, зменшується особистісна відповідальність у житті людей, а іноді і заміщується на суцільну довіру владі, яка «завжди приймає правильні рішення». Така політична культура не вимагає від людей контролю політичних еліт, скоріше формує відчуття власної захищеності. Однак такі політичні цінності зменшують адаптивні можливості індивіда у складних, мінливих ситуаціях. Уявлення про детермінацію

плинності життя зовнішніми чинниками знижують мотивацію людей, їхню активність у політичній сфері. Представники демократичного типу політичної культури (де переважають особи жіночої статі) характеризуються такими якостями, як активність у політичній сфері, відчуття себе як суб'єкта політичного життя та внутрішня мотивованість до політичних дій. Такі люди активно намагаються вплинути на політичні рішення і події, прагнуть здійснювати контроль за владними структурами й отримати відповідний результат за власну політичну активність, який проявляється у формі задоволення певних потреб. З одного боку, такі люди розуміють власне право на свободу дій у політичній сфері, а з іншого, – виникає відповідальність за ті ж самі політичні вчинки. У зв'язку з цим життя знаходиться у більшій мірі під контролем індивіда, який усвідомлює власні можливості, може їх змінювати.

З'ясувалося, що переважна більшість представників авторитарного типу політичної культури є екстерналами (тобто мають зовнішній локус контролю), а переважна більшість представників демократичного типу політичної культури є інтерналами (тобто мають внутрішній локус контролю). Причому ці відмінності фіксуються за обома субшкалами – субшкалою інтернатності у сфері досягнень і субшкалою інтернатності у

сфері невдач. Домінування зовнішнього локусу контролю у представників авторитарного типу політичної культури можна розглядати не тільки як зняття з себе відповідальності за все, що відбувається навколо самого суб'єкта, і перекладання цієї відповідальності на навколишніх людей, долю, випадок та обставини, але й як своєрідний захисний механізм, який дозволяє їм зберегти самоповагу й адаптуватися до постійних негативних оцінок авторитарної політичної культури сучасним суспільством. Проведене дослідження показало, що представники авторитарного типу політичної культури поділяють переважно колективістичні цінності, а представники демократичного типу політичної культури – індивідуалістичні; що представники авторитарного типу політичної культури категоризують соціальне оточення переважно в термінах соціальних груп, а представники демократичного типу політичної культури – в термінах особистісних характеристик; що емоційна ідентифікація з колишнім СРСР у представників авторитарного типу політичної культури дещо вища, ніж у представників демократичного типу політичної культури, для яких більш значущою є емоційна ідентифікація з Україною та прихильність до малих груп. Представники демократичного типу політичної культури визначають себе переважно в термінах особистісних характеристик, а представники авторитарного типу політичної культури – в термінах групової приналежності.

Політичні й економічні установки представників авторитарного типу політичної культури переважно характеризуються прихильністю до авторитарної, патерналістської й обороноздатної держави, відновлення СРСР, комуністичної ідеології та планової економіки, а також відмовою від плюралізму й багатопартійності, від «кримінальної та аморальної» ринкової економіки. Ця група пов'язує соціальну справедливість і соціальний оптимізм людей із соціальною захищеністю та безкоштовною освітою і охороною здоров'я. Політичні й економічні установки представників демократичного типу політичної культури характеризуються прихильністю до побудови в Україні сильної європейської демократичної держави з соціально-орієнтованою ринковою економікою, яка базується на приватній власності, захисті прав людини і програмах адресної соціальної допомоги; до політичного й культурного плюралізму, залучення широких іноземних інвестицій, а також активної інтеграції України у світову економіку. Ця група обстоює необхідність

утвердження економічної і політичної незалежності України, виступає проти планової соціалістичної економіки, проти корупції в «ешелонах влади», проти криміналізованої і неконтрольованої приватизації, проти духовної і моральної деградації українського суспільства. Переважна більшість представників демократичного типу політичної культури (87%) мають оптимальну для демократичного суспільства модель соціально-політичних орієнтацій – світський європеїзм, ліберальний капіталізм, індивідуальні цінності, низький рівень авторитаризму. Для більшості представників авторитарного типу політичної культури (54%) властиві євразійський патерналізм, потяг до соціалістичної ідеології, колективістичні цінності та високий рівень авторитаризму. Причому соціально-політичні орієнтації представників авторитарного типу політичної культури є більш суперечливими, ніж соціально-політичні орієнтації представників демократичного типу політичної культури.

Отже, запропонований комплекс методик дозволив з'ясувати, що тип політичної культури особистості пов'язаний із рівнем суб'єктності особистості, специфікою її ціннісних орієнтацій, локусу контролю, домінуючих форм соціальної ідентичності, а також із рівнем рефлексивності, макіавеллізму, самоактуалізації та рівнем її патріотичних почуттів. Уперше були досліджені рівні узгодженості декларованої та реальної електоральної поведінки осіб із демократичною та авторитарною політичною культурою.

Таким чином, проведене дослідження дозволило виявити два типи респондентів (які мають власні чітко структуровані суспільно-політичні погляди) на основі схожості їхніх політичних установок та уявлень, які відображають різні політичні картини світу – «демократичну» та «авторитарну». Проведене дослідження показує напрям трансформації громадської думки українських громадян, які все більше починають підтримувати людей з проєвропейськими політичними установками, ринковими орієнтаціями та демократичними цінностями.

Оскільки доля соціальних, політичних та економічних перетворень в Україні залежить від успішності переходу всіх верств населення до нових демократичних систем соціальних норм, то у зв'язку з цим постає питання про важливу «місію» сучасної української жінки як певного «демократизатора» тих соціокультурних і суспільно-політичних процесів, які відбуваються сьогодні в

українському суспільстві. Саме тому реалізація конструктивної ролі демократичної політичної культури особистості в умовах соціально-економічних, політико-правових і соціокультурних перетворень в Україні є надзвичайно важливим завданням громадянського суспільства.

Література:

1. Андропова І. Ф. Еволюція політичної культури в незалежній Україні : Дис. на здобуття наук. ступ. канд. істор. наук / І. Ф. Андропова. – К., 2005.
2. Гозман Л. Я. Самоактуализационный тест / Л. Я. Гозман, М. В. Кроз, М. В. Латинская. – М. : Российское педагогическое агентство, 1995.
3. Грабовська І. Перспективи ґендерної антропології як складової гуманітарної освіти в Україні / І. Грабовська // ПостМетодика. – 2006. – № 37 (71). – С. 19 – 26.
4. Введение в гендерные исследования : Учебное пособие / Под ред. И. Жеребкиной. – СПб. : Алетейя, 2001. – 240 с.
5. Знаков В. В. Методика исследования макиавеллизма личности / В. В. Знаков. – М. : Смысл, 2001. – 120 с.
6. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. – № 5. – С. 45 – 57.
7. Клецина И. С. Гендерная социализация : Учеб. пособие / И. С. Клецина. – СПб. : Алетейя, 2004. – 360 с.
8. Клименкова Т. А. Насилие как основа культуры патриархатного типа. Гендерный подход к проблеме / Т. А. Клименкова // Гендерный калейдоскоп : Курс лекций / Под общ. ред. М. М. Малышевой. – М. : Академия, 2002. – С. 121 – 146.
9. Кун М. Эмпирические исследования установок личности на себя / М. Кун, Т. Макпартленд // Современная зарубежная социальная психология. Тексты. – М. : МГУ, 1984. – С. 180 – 188.
10. Муздыбаев К. Лocus контроля в исследованиях массовой коммуникации / К. Муздыбаев // Современные методы исследования средств массовой коммуникации. – Таллин : ТГУ, 1983. – С. 222 – 225.
11. Муздыбаев К. Измерение надежды / К. Муздыбаев // Психологический журнал. – 1999. – № 4. – С. 26 – 35.
12. Шемелюк І. Я. Короткий індекс самоактуалізації та шкала ясності Я-концепції як показники особистісної зрілості / І. Я. Шемелюк // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 6. – С. 26 – 27.

Тамара Говорун

ґендерні аспекти економічної соціалізації

Аналізуються статистичні дані щодо економічного статусу та ґендерних настановлень статей в шлюбно-сімейній і професійно-кар'єрній сфері, їх несиметричність та амбівалентність.

The analysis concerning female and men social-economical status and gender orientations in family settings and career aspirations was provided.

Запровадження політики ґендерної рівності стає в Україні одним із важливих напрямків розбудови громадянського суспільства. Згідно із міжнародними зобов'язаннями планується до 2015 року забезпечити статеве співвідношення на рівні не менше 30% частки жіночої статі у представницьких органах влади і на вищих щаблях вертикалі влади, скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків. Актуальність теми зумовлена тим, що фактор ґендеру є стрижневим в оцінці психології суспільного буття, соціально-економічного, етнокультурного функціонування малих та великих груп на різних щаблях їх функціонування - від мікро до макрорівнів. Запровадження ґендерного виміру в контексті

аналізу життєдіяльності людей є індикатором демократичності та гуманістичності суспільного устрою, домінуючих цінностей, ідеалів, прагнень.

Психологічна наука є однією з тих галузей гуманітарних знань, яка зробила значний внесок у дослідження ролі ґендерного чинника в розвитку особистості, життєдіяльності інституту сім'ї, професійних, громадсько-політичних організацій, структури влади, самоврядування тощо. У центрі уваги цієї роботи є аналіз досліджень ґендеру на теренах економічної психології, її теоретичні і методичні засади, напрями на перспективу.

Об'єктом дослідження є соціально-психологічні чинники, які зумовлюють диференціацію ролей, статусу, можливостей та обмежень статей у функціонуванні українського соціуму.

Мета дослідження полягає в проведенні теоретичного аналізу ґендерних явищ в українському соціумі як засадничих для проблематики економічної соціалізації. Відповідно до мети в дослідженні вирішувались такі завдання: